

Město Nové Strašecí ve vztazích ke křivoklátské vrchnosti

Tématem novostrašecké vrchnosti jsme se dosud zabývali spíše v populárních článkách.¹ Dozvíme se v nich o poddanské závislosti na Křivoklátě, o postavení Strašecí jakožto komorního města a o jeho vztahu ke královské, respektive české komoře. Šlo o významný úřad, který měl na starosti státní neboli komorní panství, kam Křivoklát také patřil. Samotné Křivoklátsko se nacházelo v oblasti s rozsáhlým komplexem komorních statků, rozkládajících se podél Berounky mezi Prahou a Plzní. Mezi ně náležel i Karlštejn, Točnick, Zbiroh nebo Králův Dvůr.

Výrazným znakem komorních statků byla jistá nepřítomnost vrchnosti, a tedy i nepřímá kontrola nad chodem panství. O to závažnější byla komunikace s příslušnými úředníky, vykonavateli vrchnostenského práva, zde vůle krále.² I když vrchností byl samotný panovník, často se ocital ve finanční tísní, a tak křivoklátské panství běžně odevzdával do zástavy. Nakonec se jej v závěru 17. století rozhodl prodat.³ Nejinak na tom byly ostatní části rozsáhlého komorního velkostatku.

Jak se Nové Strašecí vyrovnávalo s častými změnami, s nestabilitou a s výměnou vrchnosti? Jaká byla jeho práva a povinnosti? Na koho se v minulosti obracelo, kam odevzdávalo daně a od koho přijímalo pokyny a nařízení? Komu se zodpovídalo? Do jaké míry mohlo v různých dobách vyjádřit případnou nespokojenost?⁴

Komorní město Rakovník

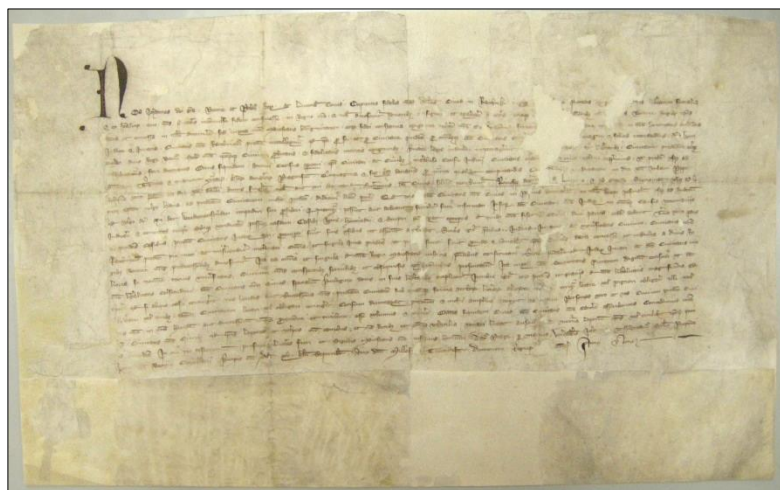
Původně trhov故事, posléze městečko a město Strašecí přichází na historickou scénu poměrně pozdě – v závěru první třetiny 14. století, po nástupu Lucemburků.⁵ Na Křivoklátsku se tehdy rýsovalo komorní město Rakovník, o němž slyšíme poprvé v polovině 13. věku, kdy už měl rozvinutou vlastní městskou správu a sídlil zde soud.⁶ První privilegium, o němž víme, mu udělil král Václav II., nicméně nejstarší dochovaná

práva definuje až listina Jana Lucemburského z roku 1319. Nebudeme se tímto dokumentem zabývat podrobně, všimneme si jen několika údajů.⁷

Privilegium určuje, že Rakovník je podřízen královské komoře a král jej nemůže dát do zástavy kromě ročního úroku. Město náleželo ke komoře v rámci křivoklátského panství a vrchnostenské právo vykonával vrchní křivoklátský úředník – purkrabí nebo (hlavně později) hejtman. Ten měl především pravomoc jmenovat a sesazovat městskou radu, která působila vedle královského rychtáře, jehož během 15. století nahradila v čele města.

Privilegium si více všímá postavení Rakovníka v případě zástavy křivoklátského panství. Město dále podléhalo komoře a městskou radu obnovoval prokurátor komory. Zástavní držitel hradu měl právo jen na vybírání platu. Ve skutečnosti to tak jednoduché nebylo, neboť dočasný držitel panství měl na město bezprostřední vliv, jemuž se obec pochopitelně bránila. Pozdější rakovnická privilegia řeší vybírání různých platů, náležejících králi, křivoklátským úředníkům nebo zástavním držitelům.

Výši *královského úroku* stanovuje privilegium z roku 1319 na 34 hřiven ročně. Královské komoře patřily dvě třetiny poplatků z trestních sporů. Později si král Václav IV. vyhradil právo vybírat clo ze soli, ostatní, tzv. menší clo (z dobytka, železa apod.) náleželo držitelům Křivoklátu.⁸ Odváděné poplatky se v různých dobách měnily. Zřejmě v roce 1436 začal být kromě královského úroku vybírán ještě plat zvaný *berně*. Dávky z pověření křivoklátského hejtmána vybírala městská rada, která je posléze odevzdávala na hrad.⁹

Rakovnické privilegium Jana Lucemburského z roku 1319

¹ Například: *Novostrašecsko z historického hlediska; O starých právech Nového Strašecí*, in J. ČERNÝ, *Mají od starodávna na pečeti hlavu člověčskou*, Nové Strašecí 2013, s. 11–14, 40–51; J. ČERNÝ, *Nejstarší zmínka o našem městě*, *Novostrašecký měsíčník* (dále NSM) 20, únor 2016, s. 18–19.

² Tohoto aspektu si všiml už Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1976.

³ Ke křivoklátskému panství tradiční texty: V. KOČKA, *Dějiny Rakovnicka*, Rakovník 1936; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze... VIII. Nověji například: V. RAZÍM a kol., Přemyslovské Křivoklátsko. 900 let hradu Křivoklátu*, Praha 2010; J. FAJT – M. HÖRSCH – V. RAZÍM (edd.), *Studia Jagellonica Lipsiensia, Bd. 17 Křivoklát – Pürglitz. Jagd – Wald – Herrscherrepräsentation*, Leipzig 2014. Rozpačitě se k tématu vztahuje nedávný sborník: *Otázky z historie IV – Křivoklátsko mezi dvěma světy – od šlechtictví ke státu*, SOA Praha – SOKA Rakovník 2020.

⁴ Spoustu rozříštěných informací lze nalézt v základní práci o dějinách města: F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, N. Strašecí 1935.

⁵ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*; J. ČERNÝ, *Mají od starodávna...*, s. 37–39; J. ČERNÝ, *Nejstarší zmínka... První zpráva o Strašecí*; T. JACOBI (ed.), *Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae*, Berlín 1841, s. 35–36, č. 78.

⁶ K. ZENKLOVÁ, *Městská správa a diplomatická produkce pozdně středověkého Rakovnicka*, *Sborník archivních prací* (dále SAP) 66, 1, 2016, s. 38–144; K. ZENKLOVÁ, *Správa města Rakovnicka v pozdním středověku*, *Rakovnický historický sborník* (dále RHS) 11, 2014, s. 63–86. Viz tam další literatura, kterou zde nechceme rozepisovat. Pro úplnost připomeňme tradiční soubornou práci o dějinách města: F. LEVÝ, *Dějiny král. města Rakovnicka*, Rakovník 1896.

⁷ SOKA Rakovník, Archiv města Rakovnicka (dále AMR), inv. č. 1, listina 1. Edice: *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (dále CIM) II, č. 107, s. 181–183. Na přesnou citaci této i dalších známých edic a publikací z pochopitelných důvodů rezignujeme.

⁸ V roce 1381 postoupil král Václav IV. důchod z cla vybíraného z dobytka a dalších věcí v městě Rakovnic svému oblíbenci Jirovi z Roztok. Král si ponechal pouze clo ze soli (CIM II, č. 568, s. 732).

⁹ K. ZENKLOVÁ, *Rejstříky berně a královského úroku města Rakovnicka z let 1436–1449 jako pramen pro poznání života ve středověkém městě*. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*, Praha, Archiv hlavního města Prahy; Dolní Břežany, Scriptorium 2018, s. 315–337.

Systém poplatků a poddanských povinností zde nebudeme rozebírat podrobně. Za připomenutí stojí povinnost Rakovníka půjčovat ložní prádlo na Křivoklát pro královskou družinu v případě tamního pobytu panovníka a přispívat lidmi a povozy na královské hony. První z těchto povinností se město na konci středověku zbavilo.¹⁰

Založení vsi Strašecí a zástavy Křivoklátu

V první polovině 14. století probíhala na Křivoklátsku rozsáhlá zakladatelská činnost nových sídel, podníčená Lucemburky.¹¹ V regionu tak vrcholila středověká kolonizace. Vznikla řada nových vsí, avšak perspektiva nového města se ukázala pouze v případě Strašecí a v menší míře Unhoště. Starší Rakovník získal nové rozlehlé náměstí. Ač také ve Strašecí můžeme předpokládat časnější osídlení, nová lokace v místě dnešního náměstí proběhla emfiteutickým právem až kolem roku 1330. Po Rakovníku se tak na Křivoklátsku započalo vyvíjet další, i když méně významné městské centrum.

Z pohledu Křivoklátu vzniká Strašecí v době častých zástav panství. Král Jan Lucemburský zastavil hrad v roce 1325 královskému podkomořímu Oldřichu Pluhovi, od něhož Křivoklát vykoupil králevic Karel (pozdější Karel IV.) poté, co se v roce 1333 vrátil do Čech. K tomu se vztahují i Karlova známá slova v jeho vlastním životopise. V sérii zástav jiných královských hradů potřeboval král peníze na výplatu Poděbrad a Vimperku, které mu roku 1341 půjčili pražští měšťané Menhart Olbramův a Henslin Kadaňský. Karel (užíval tehdy titul moravského markraběte) jim za to zapsal ves Strašecí. Oba měšťané tak získali na ves vrchnostenské právo a brali z ní roční plat, dokud jim Karel zmíněné peníze nevrátil. Jak dlouho zástava trvala, nevíme.¹²

Samotné křivoklátské panství dále střídalo zástavní držitele. V roce 1341 jej získal saský vévoda Rudolf, po roce pak kutnohorský měšťan Henlin (resp. Henslin) Jílovský. Král potřeboval peníze a korunním majetkem ručil. V zástavách se ocitla i spousta vsí na Křivoklátsku, takže Jílovský, který zároveň vykonával úřad křivoklátského purkrabího, celé panství neovládal a vedlo to k dalšímu tříštění. V roce 1346 již Křivoklát zase patřil koruně, avšak jednotlivé vsi svou zástavní vrchnost dále střídaly. V rukou krále zůstal Křivoklát do husitských válek, kdy se dostal do dlouhodobé zástavy Aleše Holického ze Šternberka, pragmatického katolíka. Král Zikmund Lucemburský mu zapsal Křivoklát a Týřov v roce 1422. Aleš zároveň získal patronátní právo nad kostely. Křivoklátsko držel až do roku 1454, kdy jej vrátil koruně poté, co král Jiří z Poděbrad nechal zrevidovat zastavenou pozemkovou držbu. Po dlouhodobé Holického vládě a po husitských válkách vznikla potřeba zkontrolovat organizaci a správu křivoklátského komorního panství.¹³

Hned roku 1460 zapsal král platy vybrané ve Strašecí, v Unhošti, ve Třtici, v Žilíně, v Bratronicích a v Žižicích Bořivojovi z Lochovic. Celkem se jednalo o sumu 122 kop grošů ročně.¹⁴ Těsně před smrtí Jiříka (+1471) se ujal správy panství jeho syn Jindřich Münsterberský. Až v roce 1473 vykoupil Křivoklátsko nový král Vladislav Jagellonský, který se proslavil rozsáhlou přestavbou hradu ve stylu pozdní gotiky a jeho

významným rozšířením. Zanechal však po sobě dluhy, proto panství propadlo dalším zástavním držitelům, především Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu. Zástavám se opět nevyhnuły ani jednotlivé vsi i další královské hrady. Proti panu Zdeňkovi vypuklo na Křivoklátsku v roce 1517 povstání poddaných kvůli neúměrným požadavkům vrchnosti. Jestli se dotklo Strašeckých, nevíme. Křivoklát byl vrácen králi Ludvíku Jagellonskému až po mimořádných berních, určených pro výplatu hradů, v roce 1523. Další zástavy pak následovaly po roce 1526.¹⁵

Postavení strašecké vsi a městečka

Jak si v těchto změnách stála nová ves, založená ve třetině 14. století? Strašecí je v té době nazýváno pouze *villa* (ves), v čele stál rychtář, označovaný tradičně jako *judex*. Pravidelně rozměřené náměstí svědčí o tom, že se tu konal trh. K roku 1366 máme nejen první zprávu o konkrétním rychtáři, ale Strašecí je už označeno jako *městečko* (*oppidum*).¹⁶ Rychtář vládl společně s konšely (*consules*), které doložíme k roku 1379.¹⁷ Z těchto informací lze usuzovat, že dříve bylo *trhovou vsí* a že jeho význam rostl. Příslušnost ke Křivoklátu a sílicí postavení znamenalo i výstavbu kamenného farního kostela s *královským patronátem*.¹⁸ Král tedy potvrzoval strašecké faráře.

Zásadní byl vztah k vrchnosti, který už popsal František Vacek. Vycházel přitom z uvedené nejstarší zmínky o Strašecí. Při založení nové vsi a rozměření pozemků byli na ně uvedeni osadníci vázaní danou smlouvou podle emfiteutického práva. Její součástí byl i pevně stanovený plat podle výměry pozemků, který se odváděl křivoklátské vrchnosti. Připomeňme, že tou byl král, který plat mohl zastavit. Mohl také ukládat různé povinnosti a schvaloval konšely. Rychtář byl prostředníkem mezi obcí a vrchností, od níž jistě obdržel pozemky a další statky a práva, jak můžeme odvodit z textu výsadní listiny nedalekého Řevničova, vydané králem Janem Lucemburským 4. listopadu 1325.¹⁹ Kromě pozemků, rychty, svobodné krčmy a mlýna si mohl tamní rychtář ponechat část poplatků z rychetního soudu. Osedlí obyvatelé pak byli na dvanáct let osvobozeni od platů a úroků. Takový dokument pro Strašecí bohužel nemáme doložený. Obdobná nadání lze ovšem spatřovat i kdekoli jinde.

Další povinnosti ke Křivoklátu vymezoval tak zvaný manský systém, který zajišťoval obranu i běžné fungování hradního centra. Mannové byli vázaní k panovníkovi určitými službami, původně předně vojenského charakteru, a za to obdrželi požitky, zejména v podobě vlastnického práva k lénu neboli statku. Manský systém se zpočátku rozvíjel v pohraničí, do vnitrozemí jej přenesli pravděpodobně až Lucemburkové, ač starší literatura uvažovala o Přemyslu Otakarovi II. Přímé doklady pro to ale nemáme. Křivoklátský manský systém tak představuje nepřehledný a komplikovaný svazek služeb, závazků a povinností, který se historikům nedaří plně rekonstruovat. Vinu na tom mají špatně dochované středověké prameny. Nejstarší manská kniha začíná až rokem 1454, kdy po odchodu Aleše Holického

¹⁵ V. KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, 37nn.

¹⁶ K. BOROŮVÝ, *Libri erectionum V*, s. 663–664, č. 896; J. KINDLOVÁ, *Církevní správa v předhusitských Čechách ve slánském děkanátu*, SSH 35, 2009, s. 3–129.

¹⁷ I. HLAVÁČEK – Z. HLEDÍKOVÁ (edd.), *Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382*, Praha 1973, s. 189.

¹⁸ K průzkumu gotického zdiva kostela Narození PM v Novém Strašecí: E. VOLFOVÁ, *Nové poznatky ke stavebnímu vývoji kostela Narození Panny Marie v Novém Strašecí*, Památky středních Čech 8/2, 1994, s. 1–9.

¹⁹ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV*, s. 791, č. 2026.

¹⁰ K záležitosti se dostaneme níže.

¹¹ M. LAŠŤOVKA, *Křivoklátská léna v době předhusitské*, Střeďočeský sborník historický (dále SSH) 21, 1995, s. 44–66; Z. PEŠKOVÁ, *Velkorysý návsi na Rakovníku*, RHS 8, 2011, s. 29–75; V. RAZÍM, *Středověk*, in *Kniha o Rakovníku*, Rakovník 2002, s. 21–29. Viz tam další literatura.

¹² F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*; J. ČERNÝ, *Nejstarší zmínka...*

¹³ E. ŠIMICOVÁ, *Křivoklátská manská kniha z let 1454–1566*, RHS 5, 2004, s. 23–81.

¹⁴ A. SEDLÁČEK (ed.), *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, s. 257.

ze Šternberka vyvstala potřeba zrevidovat všechna manství. O Strašecí se v knize nic nedozvíme.²⁰

Některé povinnosti se vztahovaly i na obě uvedená městská centra, která můžeme zařadit mezi komorní statky příslušné ke Křivoklátu, nikoli však mezi statky manské. Rakovník poskytoval lidi i koně ke královským honům a půjčoval ložní prádlo na hrad pro ubytované dvorany. Tuto zprávu doložíme mimo jiné z privilegia vydaného Vladislavem Jagellonským v roce 1488, kterým Rakovnícké příslušné povinnosti zbavil (*voziti nižádných šatuov ložních ani puojčovati na týž hrad Křivoklát nižádnému*).²¹ Ložní prádlo poté Rakovník poskytoval nadále, ovšem dodávky byly dobrovolné a placené. Podobné úkoly plnili i Strašečtí, kteří chodili na hon a dodávali tam potřebné povozy k dopravě tenat a plátna. Podle Augusta Sedláčka a Václava Kočky byl na to vystaven 23. listopadu 1549 doklad, protože strašečtí měšťané získávali za tuto službu z křivoklátských lesů stavební dřevo, což jim měla daná listina potvrdit.²²

V citovaném privilegiu z roku 1488 se říká, že ložní prádlo poskytovali Rakovníčtí podle *starodávného obyčeje*. Pro Strašecí bychom o této povinnosti nevěděli, nebýt zmínky v pramenech vztahující se až k roku 1562, kdy Strašečtí museli uvedenou službu vykonat na poručení hejtmána.²³ Po dvou letech totiž nařídil arcikníže Ferdinand Tyrolský, aby bylo prádlo strašeckým měšťanům vyplaceno, a zůstalo tak na hradě. Roli v tom hrála morová epidemie, která na Křivoklátsku tehdy řádila. Další zprávy o dodávání ložního prádla od Strašeckých měšťanů zatím nemáme k dispozici.

Zastavme se ještě u odebírání dříví z křivoklátských lesů. Pro město šlo o důležitou svobodu. Ta však nebyla pouze za dodávání lidí a povozů k honům. V roce 1546 se město Strašecí ohradilo proti nařízení tehdejšího hejtmána Zikmunda Gerštorfa, aby měšťané dodali na hrad více sena.²⁴ Ti uvedli, že nikdy nevozili více než dvě fůry, a žádali hejtmána, aby nepřekračoval staré obyčeje (*že nás přes možnost a starobylé zvyklosti potahovati neráčíte*). Hejtmán si na situaci stěžoval české komoře. Doplnil, že jde o starou povinnost Strašeckých sekat louku Ptýně a vozit z ní seno na hrad, za což *sou sobě brali nějakou souz z lesuo*.²⁵ Nejspíše šlo o louku nacházející se v oblasti lesa Hořkovce, směrem k lokalitě zvané Myší díra.

Tato práva, která byla v 16. století považována za starobylá a sahala do středověku, se přetřásala i nadále a ještě se k nim budeme vracet. Strašečtí si vždy hájili svobodu odebírání dříví a naráželi tím na různé překážky ze strany hejtmánů a zástavních držitelů Křivoklátu.

Dvě jagellonská privilegia

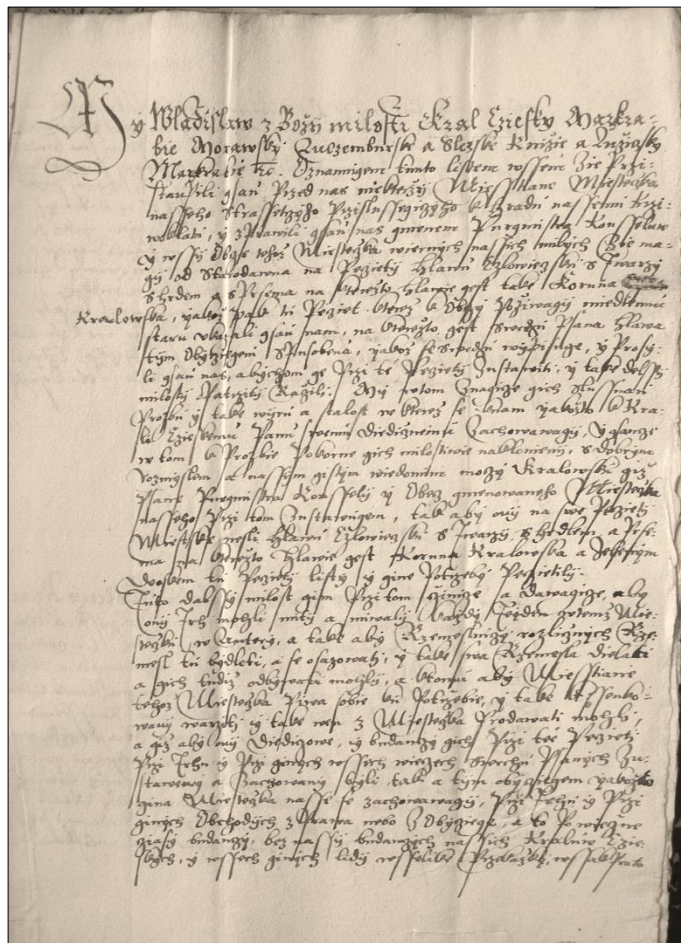
Dvě nejstarší strašecká privilegia z let 1480 a 1503 jsou dochovaná v opisech. Poprvé tak máme k dispozici jasné definování právní pozice městečka a jeho vztahu k vrchnosti.²⁶ Křivoklát nás bude zajímat nejvíce.

První listina, vydaná králem Vladislavem Jagellonským 12. října 1480, zpravuje o příslušnosti městečka Strašecí ke Křivoklátu a na prvním místě mezi představiteli obce jmenuje purkmistra.²⁷ Pozice rychtáře už tedy byla odsunuta do pozadí.

Dále se tu hovoří o staré měděné pečetě s královskou korunovanou hlavou, která odkazuje na příslušnost k hradu již v dávné minulosti. Mezi následnými obdarováními městečka se žádné povinnosti neobjevují. Situaci ovšem zamotal František Vacek, který ve svých Dějinách města napsal, že text tohoto privilegia sice nezná, ale že vychází z opisu v listině krále Matyáše z roku 1616. I přesto zde uvedl skutečnosti, které v Matyášově listině nejsou.²⁸

Druhá listina krále Vladislava z roku 1503 již povinnosti právě povýšeného města Strašecí zaznamenává.²⁹ Z textu vyplývá, že město odvádělo do královské pokladny roční pozemkový plat 15 kop 59 grošů českých, a to nadvakrát, na sv. Jiří a na sv. Havla, vždy *osm kop grošů českých bez půl groše českého* (tedy dvakrát 7 kop 59 a půl groše).³⁰ Strašecí si mohlo pro obecní potřeby ponechat plat z masných kramů a plat ze skladu a prodeje soli.

Král si v privilegiu všiml ještě dvou záležitostí, které se projeví v budoucím vývoji. Měšťanům potvrdil právo užívat bez překážky královské pozemky ve vzdálenosti půl míle od města s tím, že v lese nesmí poškozovat mladiny. Důležité bylo také ustanovení, že žádný král na budoucnost nesmí nikomu město *zastaviti ani na nich panství jaké dáti, aniž od toho zámku jakkoliv odcizovati máme, ani někoho jiného za pána míti mají, leč nás a budoucích našich králův českých*.

Novostrášecké privilegium krále Vladislava Jagellonského z roku 1480 (opis z 2. pol. 16. století)

²⁰ E. ŠIMICOVÁ, *Křivoklátská manská kniha z let 1454–1566*, s. 23–81. Viz tam další literatura.

²¹ CIM III, s. 779–781; č. 455.

²² V. KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, s. 120; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze... VIII*, s. 53. Listinu ovšem neměl v ruce ani František Vacek (F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 21).

²³ Z. WINTER, *Kulturní obraz českých měst I*, s. 37. Po něm F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 25.

²⁴ NA Praha, Stará manipulace (dále SM), kart. č. 1683, sign. P 90/4.

²⁵ NA Praha, SM, kart. č. 1683, sign. P 90/4.

²⁶ Přehledně J. ČERNÝ, *Mají od starodávna...*, s. 40–51.

²⁷ CIM IV/2, s. 218–219, č. 483.

²⁸ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 14.

²⁹ CIM IV/3, s. 56–59, č. 687.

³⁰ 1 kopa = 60 grošů.

Raný novověk

Po celé 16. století pokračovaly zástavy nebo pronájmy křivoklátského komorního panství. Rolí panovníků převzali od roku 1526 Habsburkové, za jejichž vlády rapidně roste počet pramenů, a to i na úrovni regionů. Pro první polovinu uvedeného věku však mnoho zpráv ještě nemáme. Václav Kočka i August Sedláček vylíčili Křivoklátsko této doby jako zanedbané, spousta vesnic se ocitla v zástavě. Komorní dominium potřebovalo patřičné impulzy.

Nejinak na tom byl samotný hrad, který postrádal spolehlivé zázemí. Zde se jako důležitá jevila městská centra, Rakovník, Unhošť nebo Strašecí, kde často přebývali křivoklátské úředníky a odkud plynuly služby a povinnosti. Na hradě nebyl dostatek prostoru ani pro stáje, a proto se koně k honům chovali v Novém Strašecí. Spotřebovávali okolní pastvu, a zatěžovali tím město.³¹ V roce 1531 pronajala česká komora panství hejtmanovi Pražského hradu Jaroslavu z Vřesovic, který sice brzy zemřel, ale stačil si ještě postěžovat na velikou zanedbanost dominia i hradu. Křivoklátsko se ocitlo v nájmu Petra Holého z Chrástu, pak Oldřicha z Hardeka, Albrechta Šlika a nakonec od roku 1539 Ladislava Popela z Lobkovic. V roce 1542 bylo vyplaceno a vráceno králi.

Zástavní páni a nájemci měli jen omezená práva. I personál na hradě zůstal částečně v královských službách. Tato různorodost přiváděla panství do zmatků. Rakovníku v roce 1534 potvrdil král Ferdinand I. všechna dosavadní privilegia a roku 1538 vydal městu ujištění, že v době zástav dominia mají být rakovníčtí konšelé sázení prokurátorem královské komory, nikoli úředníkem panství.³² Pro Rakovník se z této doby zachoval mimořádný pramen, a to registra korespondence s přepsanými úředními listy odeslanými z městské kanceláře v letech 1534–1544.³³

I když většina zaznamenaných listů směřovala na statky mimo Křivoklátsko, několik dopisů z let 1536–1539 bylo určeno křivoklátskému hejtmanovi nebo nájemcům hradu (Petru Holému, Albrechtu Šlikovi a Ladislavu Popelovi). Až na výjimky se písemnosti týkají běžných denních záležitostí. List z roku 1539 určený Ladislavu Popelovi z Lobkovic vymezuje vztah města k novému pánovi. Tato písemnost politického a správního charakteru se ostatní korespondenci vymyká. Pochází z doby, kdy se Popel ujal panství. Rakovníčtí Lobkovicovi sebevědomě vysvětlili, že král mu sice nechal panství za peníze zapsat, ale oni podle královského mandátu spadají pod komoru, s níž hodlají řešit všechny své záležitosti. Vyjádřili přesvědčení, že Lobkovic bude toto respektovat a nechá město při jeho právech (*za to Vaši Milost žádáme, že nás při našich spravedlnostech, i tudíž při mandátu krále Jeho Milosti, zuostaviti ráčíte*).³⁴

Jak se v tomto žilo méně významným Strašeckým, odhadujeme jen na základě kontextu. Očekáváme, že novopecené město si hlídalo své úzké zájmy, bránilo se zástavním pánům a snažilo se orientovat na královské úředníky, s nimiž řešilo běžné záležitosti. Trvalo přitom na svém právu, že nesmí být od Křivokláty prodáno ani zastaveno a v případě prodeje nebo zástavy panství je stále poddáno pouze králi a spravováno českou komorou. Vedle Rakovníka se pro Strašecí nabízí srovnání s nedalekou Unhoští, kde byla situace obdobná:

Městečko Unhošť platilo ještě na počátku 16. století zvláštní daň zvanou *porožné*, kterou mělo odvádět na Křivokláty. Souvisela zřejmě s platem z dobytka nebo z koní. V roce 1510 král Vladislav Jagellonský obec této povinnosti zbavil.³⁵ Unhošťské privilegium z roku 1532, dochované v opise, v podstatě potvrzuje starší práva (1489). V závěrečném příkazu křivoklátským úředníkům se nově objevuje formule o možnosti zástavy městečka, která nemá jeho práva zkracovat: *Jestliže bychom my je neb budoucí králové čeští komužkoliv jinému jakžkoliv odbýti neb zastaviti ráčili, chceme, aby jich žádný mimo ten nynější poplatek, kterýž dávají, ani v žádné roboty výše nepotahovali*.³⁶ V roce 1557 král Ferdinand I. v dalším privilegii situaci vylepšil, když zdůraznil, že městečko se nesmí od Křivokláty prodat ani zastavit a v případě prodeje nebo zástavy panství se má Unhošť řídit a spravovat pouze *zřízenými radami komory naší české, nynějšími neb budoucími, jakož pak k žádnému slibu neb člověčenství nuceni býti nemají*.³⁷

Ve druhé polovině 16. století zůstal Křivoklát většinou u koruny a král jej občas navštěvoval. Nebyla to záležitost náhodná, neboť Ferdinand I. započal už od čtyřicátých let systematické budování a rozšiřování českého komorního velkostatku, tvořeného rozsáhlým komplexem dominií.³⁸ Započala zlatá éra, ukončená příznačně třicetiletou válkou a s ní souvisejícími velkými majetkovými přesuny. Ferdinand II. je nedokázal pro posílení korunního majetku využít.

Po roce 1547 pobýval na Křivoklátě častěji český místodržící, králův mladší syn arcikníže Ferdinand Tyrolský, který po smrti svého otce získal roku 1565 Křivoklátsko do zástavy. Vykoupil zastavené statky a vsi a požadoval po Rakovníku a Unhošti poddanský slib. Tomu se měšťané bránili. Rakovník a Unhošť si tehdy vysloužily zákaz vstupu na křivoklátské pozemky, který trval přes deset let. Města nesměla odebírat dříví ani užívat pastvu. Rakovník s Unhoští proto vypravily roku 1566 delegaci k císaři Maxmiliánovi II. a ten Ferdinanda napomenul, aby se *k týmž Rakovníckým a Unhošťským podle předešlého poručení našeho slušně a pokojně choval a je zápo vědi činěnou panství křivoklátského i jinak neztěžoval*.³⁹

Křivoklátský hejtman však vůli císaře nerespektoval a spory pokračovaly. Zákaz byl zrušen až za Rudolfa II. v roce 1579, když skončila další zástava, tentokrát Jiřimu Popelovi z Lobkovic. Panství se konečně na dlouhou dobu opět vrátilo koruně a Rudolf II. pokračoval v díle svého děda Ferdinanda I., co se týče rozšiřování a scelování českého komorního velkostatku. Křivoklátsko bylo tehdy připojeno ke komorním panstvím Dobříš a Karlštejn a pro snazší správu se uvnitř oddělilo panství krušovické.⁴⁰

Pečeť města Strašecí patrně z přelomu 15. a 16. století (použitá v roce 1640)

³¹ V. KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, s. 41.

³² NA Praha, SM, kart. č. 1937, inv. č. 32/2.

³³ SOKA Rakovník, AMR, Kancelářská registra odeslané korespondence 1534–1545, kniha č. 241, inv. č. 256, fol. 45v; edice J. ČERNÝ, *Službu svú vzkazujem, sluvnotné opatnosti páni sousedé a přátelé naši milí*, RHS 7, 2006, s. 163–228.

³⁴ J. ČERNÝ (ed.), *Službu svú vzkazujem...*, s. 209, list. č. 78.

³⁵ CIM IV/3, s. 163–164, č. 763; F. MELICHAR, *Monografie města Unhoště*, Praha 1888, s. 12–14.

³⁶ F. MELICHAR, *Monografie města Unhoště*, s. 228.

³⁷ F. MELICHAR, *Monografie města Unhoště*, s. 230.

³⁸ E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, s. 15nn.

³⁹ F. MELICHAR, *Monografie města Unhoště*, s. 19.

⁴⁰ E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, s. 16.

Strašecí a vrchnost v 16. století

Jestli bylo ke slibu člověčenství a poddanství nuceno v roce 1565 i Strašecí, nevíme. Dochovaný máme pouze list nového zástavního pána Křivoklátska arciknížete Ferdinanda Tyrolského z 15. listopadu tohoto roku určený křivoklátskému hejtmanu Václavu Ouličkovi. Píše v něm, že je potřeba nově vyměřit hranice panství a že se k tomu sejdou ve Strašecí. Schůzky se měli zúčastnit i urození sousedé, smečenský Zdeslav Bořita z Martinic a mšecký Erhart Štampach ze Štampachu.⁴¹ Patrně se jednalo o řešení sporu mezi městem Strašecí a Jiřím Žejdicem ze Šenfeldu, držitelem Stochova a Lán, o užívání zádušních pozemků v oblasti mezi Vašírovem a Stochovem, který naplno hořel na jaře uvedeného roku.⁴²

V polovině 16. století řešilo Strašecí právo vybírání cla na svobodné zemské silnici, kvůli kterému se dostalo do sporu s Rakovníkem. K tomu se vztahují privilegia císaře z let 1552 a 1562. Vyplývá z nich mimo jiné povinnost města silnici udržovat včetně mostků. V posledně uvedené listině císař podobně jako v případě Unhoště zopakoval, že město Strašecí má být v případě zástavy nebo prodeje Křivoklátska odděleno od panství a k tomu zámku více nikdy na budoucí časy nemá náležitosti než při komoře naší zůstat. Výslovně tu je uvedena podobnost s Rakovníkem, který se v tomto případě má taktéž řídit pouze panovníkem a komorou. František Vacek dává tyto obavy do souvislosti se situací na Křivoklátsku po roce 1532, kdy započala série neblahých zástav.⁴³

Zdá se, že na rozdíl od Rakovníka a Unhoště vycházelo město Strašecí s arciknížetem Ferdinandem poměrně dobře. V době, kdy zastupoval krále, do města zajížděl a oblíbil si ho natolik, že se tam chystal vystavět rozlehlý císařský dům. Byly už vykopány základy, ale záměr překazila smrt císaře (+ 1564), konec Ferdinandova místodržitelství a jeho odjezd do Tyrol.⁴⁴

Arcikníže Ferdinand Tyrolský

Nové Strašecí přitahovalo i významné křivoklátské úředníky, kteří neváhali se v tomto městě usadit. Například v padesátých letech 16. století si tu koupil honosný dům Vít Albín Nosislavský, který až do své smrti v roce 1580 zastával úřad polesného písaře. Ve svém domě měl kancelář, úřadoval tam a vedl polesní účty pro celé panství. Ve Strašecí jej tak často navštěvovali nižší lesní úředníci. Po Nosislavského náhlé

smrti odeslal křivoklátský hejtmán Kryštof Metych z Čečova zprávu české komoře, aby vyslala do Strašecí odpovědného úředníka, který by účetní registra převzal a zpracoval. Mezitím je musel městský úřad zapečetit.⁴⁵

Ani poté, co arcikníže Ferdinand Tyrolský získal Křivoklátsko do zástavy, nejsou známy vážnější konflikty s vrchností kromě stížnosti města na křivoklátskou lesní správu, že brání měšťanům odebírat stavební dřevo z lesa Hořkovce. Arcikníže to výslovně nezakázal, ale museli to oznamovat křivoklátským úředníkům.⁴⁶ Nové Strašecí prozatím nepostihl zákaz vstupu na křivoklátské pozemky jako rakovnické a unhošťské souseď. Brzy se k nim ale mělo připojit.

Situace se totiž změnila, když po smrti císaře Maxmiliána II. přešla v únoru 1577 zástava panství na Jiřího Popela z Lobkovic. Naštěstí trvala krátce, jen do ledna 1579. Václav Kočka uvedl, že lesy a lovy zvěře zůstaly v době Lobkovického zástavy v moci krále a že Rakovník, Unhošť a Strašecí se díky privilegiím ocitly pod správou komory.⁴⁷ Strašecí si ale s Lobkovicem neužilo nic dobrého. Ukázalo se, že existence pod komorou je sice hezká věc, ale ekonomické napojení na panství je životní nutnost, kterou dovedl Lobkovic využít. Už v březnu 1577 si nechali Strašečtí vidimovat městem Slaný svá privilegia, aby mohli jejich opisy použít v nastalém úředním jednání. To nevěstilo nic dobrého.

Spor se rozhořel v létě 1577.⁴⁸ Na konci července vyslal Lobkovic do Strašecí úředníky, kteří městu *všecky lesy, louky i jiné grunty, jakžkoliv k hrádku Křivoklátska náležejí, zapověděli, tak aby jich pastvami, klizením luk a sen, dřívím i všelijak jinak prázdní byli. Pakli by se čeho proti té záповědi dopustili, tehdy aby věděli, že jim dobytky, lidi, koně, vozy brány a na zámek Křivoklát hnáni a odsílání budou.* Zákaz se vztahoval i na les Hořkovce, který jim od slavné paměti císaře Ferdinanda dán byl. Konflikt musel být křiklavý, neboť když Strašečtí na týchž lukách sena sobě kliditi začali a domuo odvážeti chtěli, jest jim toho z poručení páně zhaceno. Toť oni sami s koňmi i s vozy na zámek do vězení vzati a tam drahně neděli dosti těžce šacování a nejináč než na rukojmě pod jistými pokutami propuštění jsou.⁴⁹ Připomeňme, že město smělo užívat křivoklátské pozemky ve vzdálenosti půl míle od hradeb, navíc řada měšťanů měla další části v dlouhodobém nájmu po předcích, kteří zalesněnou půdu kultivovali a nadělali z ní louky a pastviny.

Nové Strašecí si okamžitě stěžovalo české komoře, která Lobkovic napomenula, aby od zákazu upustil, protože Strašečtí pozemky užívají k pastvě a ke sběru dřeva řádně a odvádějí z nich plat.⁵⁰ Jiří z Lobkovic si však z napomenutí nic nedělal a na výzvy nereagoval.⁵¹ Strašecí i komora tak své stížnosti a napomenutí opakovaly. Důvody zákazu uvedeny nejsou, komora píše, že *oni Strašečtí Vám k takové záповědi gruntuov příčiny nedali.* Zákaz se vztahoval i na sběr sena, takže s přicházející zimou se ve městě objevil nedostatek krmiva pro dobytek. Čtvrté napomenutí komory pochází z prosince 1577 a vyplývá z něj, že v obci už byla situace vel-

Jiří Popel z Lobkovic

⁴¹ NA Praha, SM, kart. č. 1683, sign. P90/1.

⁴² NA Praha, SM, kart. č. 2227, sign. S115/11; F. VACEK, *Dějiny města Nové Strašecí*, s. 30–31.

⁴³ F. VACEK, *Dějiny města Nové Strašecí*, s. 25.

⁴⁴ NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. S 115/1. Pobytí arciknížete v roce 1564 zmiňují také dokumenty konzistoře podobojí. Tehdy žádalo město Strašecí o nového kněze a uvedlo, že *té obci jest potřeba člověka pobožného a pokojného, poněvadž JM arcikníže tu ráci s dvorem bývati* (NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1203, sign. B 2/15, fol. 64r; edice J. PAŽOUT, *Jednání a dopisy konsistoře podobojí... 1562–1570*, Praha 1906, s. 107, č. 179).

⁴⁵ NA Praha, SM, kart. č. 1683.

⁴⁶ F. VACEK, *Dějiny města Nové Strašecí*, s. 26.

⁴⁷ V. KOČKA, *Dějiny Rakovnicka*, s. 69.

⁴⁸ Dokumenty ke sporu s Lobkovicem: NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. 115/3.

⁴⁹ NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. 115/3.

⁵⁰ NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. 115/3.

⁵¹ Je otázka, jakou roli zde hrála skutečnost, že od listopadu 1577 byl prezidentem komory Popelův bratr Jan Popel z Lobkovic.

mi neklidná. V květnu 1578 město nedostatek okomentovalo, že *nemajíce píce co dobytčům přes tuto zimu velikou nyní pomínulou dávatí, mnoho jich sobě zmořili*.⁵² Lobkovic dokonce bránil lesním úředníkům prodávat Strašeckým dřevo. Omezil i prodej strašeckého piva, když jej zakázal odebírat křivoklátským krčmám.

V květnu 1578 bylo město odhodláno si stěžovat přímo u císaře, nicméně v závěru roku se stejně rozhodovalo o konci Lobkovickeho zástavy a o návratu panství koruně. Strašečtí si mohli oddychnout. Už na počátku dubna 1579 císař užívání pozemků znovu povolil a v červenci 1580 dostal nový hejtman Kryštof Metych z Čečova od české komory nařízení, aby celou záležitost ohledně užívání gruntů prošetřil.⁵³ Císař pak dne 8. prosince 1581 potvrdil zvláštním privilegiem Novému Strašecí opětné užívání vymezených křivoklátských pozemků a přidal ještě půl lánu na vydržování místního učitele. Vše samozřejmě za podmínek odevzdávání „starodávných platů“.

Jak jsme uvedli, důvody popsaného zákazu můžeme jen odhadovat. Lobkovic v podstatě rozšířil na Nové Strašecí podobnou záповeď uvalenou Ferdinandem Tyrolským na Rakovník a Unhošť. Města byla spravována českou komorou a všechna tři se ocitla ze strany křivoklátského panství v dočasné ekonomické izolaci, která skončila rokem 1579.

Nové Strašecí (D) a okolí na mapě z roku 1600. Výše Mšec (G), níže Lány (F)

Platy města

Poddanské povinnosti a platy vrchnosti evidovaly tak zvané urbáře, které nejsou pro Křivoklátsko 16. století dochovány v úplnosti. Spíše se jedná o jednotlivé výtahy v podobě opisů. V „extraktu z urbarních register“ z roku 1593 se dozvíme o 84 osedlých (tedy ekonomických jednotek) v Novém Strašecí z celkového počtu 896 osedlých na celém panství. Tehdejší hejtman žádal komoru, aby se platy již nepočítaly podle stavu z roku 1546, kdy na křivoklátském panství bylo pouze 575 osedlých. Od té doby se hodně změnilo.

V přiloženém nedatovaném výtahu ročních platů (zřejmě se jedná také o rok 1593) je u Nového Strašecí stále zapsána položka 30 kop 58 grošů míšeňských, odváděná nadvakrát po 15 kopách 59 groších, a to na svatého Jiří a na sv. Havla. Tato suma je tedy stanovená už v privilegiu Vladislava Jagellonského z roku 1503, kde je ovšem uvedena v českých groších.⁵⁴ Pro srovnání: Unhošť v té době platila více, a to ročně 48 kop 28 grošů míš. Rakovník odevzdával komorní plat do důchodu panství 48 kop 55 grošů míš., jak to stanovilo Rudolfovo privilegium z roku 1588 (24 kop 27 ½ grošů českých). Ročně pan-

ství přineslo do důchodu JMC z úroků více než 2 964 kop 6 grošů míš. Ostatní vsi byly zatíženy ještě robotními povinnostmi, naturálními dárkami i dalšími platy.⁵⁵

Ke známým poplatkům patřilo *posudné*, tedy daň z vyšenkovaného či prodaného sudu piva, která náležela panovníkovi. Ten ji zavedl roku 1546. Město posudné odvádělo podle sněmovního usnesení přímo české komoře, nikoli na Křivoklát. Dozvídáme se to v červnu 1566, kdy křivoklátský hejtman Václav Oulička píše do komory ve věci odpuštění posudného městu Nové Strašecí, protože bylo postiženo požárem.⁵⁶ Tuto situaci potvrzuje i list města k císaři Rudolfovi II. z ledna 1581. Strašecí si stěžuje na křivoklátského hejtmana, že je nutí odevzdávat posudné na Křivoklát. Žádali proto panovníka, *abychom my to posudné vejběrcím krajským podle starobylé zvyklosti a nařízení sněmovního odvozovati a vypravovati mohli, poněvadž my to s náležitou bedlivostí opatrujeme, aby všecko zouplna vycházelo a nic Vaší císařské Milosti tu neuběžovalo a nescházelo*.⁵⁷

Spory před třicetiletou válkou

Přes všechny obtíže znamenala druhá polovina 16. století relativně klidné období. Nové Strašecí získalo svá privilegia, která definovala jeho právní zakotvení v rámci komorního panství, odvádělo stabilní platy a až na zmíněné výkyvy užívalo své okolí jako spolehlivé zázemí. Jistou roli zde hrálo pomezí, neboť v blízkosti města probíhaly hranice s panstvím mšeckým a smečenským, kde docházelo k opakovanému přeměrování pozemků i k některým sporům se sousedy. V řešení těchto tahanic se angažovala vrchnostenská kancelář. Spory totiž narušovaly integritu dominia.

I když město užívalo své okolí pro pastvu a pro sběr dříví, zejména v oblasti lesa Hořkovce, tento zdroj nestačil v případě náhlých katastrof, především zhoubných požárů. Ty postihovaly město poměrně často a křivoklátská vrchnost musela vypomáhat s dodávkami stavebního materiálu na obnovu. Nejstarší *Registra rozdání lesův na opravu* se týkají let 1555 a 1556 a zahrnují také Nové Strašecí, kam tehdy vrchnost dodala dřevo 22 místním měšťanům a šindel na opravu střechy radnice.⁵⁸ Křivoklát měl samozřejmě zájem na opravu prosperující obci, která řádně odváděla dárky.

Zajímavá situace nastala v poslední třetině 16. věku v záležitosti osady Pecínov. Ta vznikla na hlavní silnici pod městem a směřovala od Prahy na Rakovník. Nové Strašecí ji potřebovalo kvůli vybírání cla, neboť se nedařilo přeložit silnici tak, aby probíhala skrz město a projížděli tamtudy obchodníci, kteří by řádně platili mýtné. Na jeho výběr měli Strašečtí privilegium od krále Ferdinanda I. Vznikl tak specifický vztah: Poddanské město založilo svou vlastní osadu, která byla vůči němu (nikoli vůči Křivoklátu) v poddanském postavení.⁵⁹

Založení vsi povolil roku 1565 arcikníže Ferdinand, jenž v té době získal Křivoklátsko do zástavy.⁶⁰ Nové Strašecí vedlo i pecínovské pozemkové knihy, které se ovšem nedochovaly, kromě torza z přelomu 16. a 17. století.⁶¹ Zahrnuje pouze několik folií. Pecínovské grunty kupovali a provozovali strašečtí měšťané a odváděli z nich řádné platy. Záležitosti osady vyřizovala městská kancelář, nikoli vrchnostenský úřad. Otázkou

⁵⁵ NA Praha, SM, kart. č. 1683, sign. P90/1.

⁵⁶ NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. 115/2.

⁵⁷ NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. 115/8.

⁵⁸ NA Praha, SM, kart. č. 1683.

⁵⁹ J. ČERNÝ, *Jest víska vnově vystavěná nedaleko od města Nového Strašecího, kteráž městu náležející, kteráž Pecínov se jmenuje. Vznik a vývoj Pecínova do počátku 18. století*, RHS 8, 2011, s. 109–136.

⁶⁰ O této záležitosti zpravil Ferdinand Tyrolský křivoklátského hejtmana ve svém listě z 6. 6. 1565 (NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. S115/1).

⁶¹ Muzeum Nové Strašecí, archiv muzea, inv. č. 424.

⁵² NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. 115/3.

⁵³ NA Praha, SM, kart. č. 2227, sign. 115/12.

⁵⁴ 1 groš český = 2 groše míšeňské.

zůstává, zda se držba Pecínova neprojevila na platech města odváděných na Křivoklát. K tomu jsme doklady nenašli a ani křivoklátské urbáře pecínovskou osadu z uvedených důvodů neevizují. Novostrašecký úroční plat zůstával v 16. i 17. století stejný.

Nejvážnější konflikt s vrchností proběhl krátce před vypuknutím třicetileté války a souvisel s její předehrou, za niž považujeme české stavovské povstání. Křivoklátsko již bylo na počátku 17. století drženo korunou a jako komorní panství se ocitlo pod bedlivým dohledem pražského arcibiskupa, jenž na jednotlivé farnosti dosazoval katolické faráře. K tomu jej opravňovalo pověření od císaře Rudolfa II. Strašecí se tomu vzpírali, ač není jisté, do jaké míry zde hrálo rozhodující úlohu náboženské přesvědčení nekatolického města a do jaké míry nesouhlas s tlakem vrchnosti. Náladu ve městě lze sledovat velmi obtížně, na odpor se postavila úzká elita. Trvala na tom, že Nové Strašecí disponuje právem kolatury, tedy že si může samo dosazovat faráře. Patronát ovšem držel král.

Spor o kolaturu město prohrálo, toto právo nemohlo nijak doložit a Křivoklát jednoznačně záležitost interpretoval jako odpor proti vrchnosti, která jediná má právo rozhodovat o obsazení místní farnosti. Podstatné je, že Strašecí prohrát muselo a král neposlušnou obec v roce 1616 potrestal odebráním privilegií. Ty posléze navrátil, kromě práva vaření piva a svobodného přijímání měšťanů. I on měl zájem na fungujícím hospodářství. Strašeckou vzpouru a její potlačení využili čeští stavové v politickém boji, který vyústil ve známé ozbrojené povstání.⁶²

Třicetiletá válka

Rozsáhlý konflikt evropského rozměru přinesl zmatky a rozkolísání plateb a povinností, neboť přicházela doba válečných kontribucí a různých dávek. Zároveň se s rostoucím počtem poničených gruntů a s úbytkem obyvatelstva snižovala platební schopnost města. Zátěž vedle těchto povinností zvyšovala přátelská i nepřátelská vojska, a to především od třicátých let. Město často žádalo českou komoru o odpuštění platů kvůli svému poškození, snažilo se v nastalé situaci přežít. Například v prosinci 1628 žádalo komoru o vymazání restu více než 2 036 kop za předchozí období. Jako důvod uvádělo značné vojenské dávky a úbytek obyvatelstva.⁶³

V listopadu 1628 vrátil císař Ferdinand II. Strašeckým právo vařit pivo a také nově stanovil posudné. Činilo 1 zlatý rýnský a skládalo se k rukám císařských výběřčích. Následná tragická třicátá léta však vaření a prodej piva znemožňovala, a tak už v listopadu 1633 žádala obec královské úředníky o odpuštění posudného od roku 1631, kdy Strašecí bylo vážně poškozeno saským vpádem.⁶⁴

Po roce 1630 se válka dostala do své zhoubnější fáze, ve které došlo k naprosté devastaci zejména okolí Prahy. Situace se ještě zhoršovala ve čtyřicátých letech. Město Strašecí usilovalo o přepočítání daní podle aktuálního stavu provozuschopných gruntů. V roce 1644 reagovalo na upomínku ze strany křivoklátského místohejtmana, aby vyrovnalo šosovní a kontribuční resty od roku 1638, a to ze 17 osedlých. Nové Strašecí poukazovalo na to, že už tehdy posílalo seznam poničených gruntů kvůli odpuštění platů. Žádost města z listopadu 1644 je samozřejmě provázena nářky na krutou dobu a na zpusošení obce.⁶⁵

⁶² J. KILIÁN, „Rebelie“ v Novém Strašecí L. P. 1615, Historický obzor 27, 2019, č. 5/6, s. 109–117. TÝŽ, *Boj o kostely aneb Kauzy údajného porušování Rudolfova majestátu v předbělohorských Čechách*, Historický časopis 66, 2018, č. 2, s. 241–269.

⁶³ NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. S115/2.

⁶⁴ NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. S115/2.

⁶⁵ NA Praha, SM, kart. č. 2226, sign. S115/3.

Doba nebyla jednoduchá ani v rámci křivoklátského panství a samotného hradu Křivoklát, potažmo celého komorního velkostatku. Křivoklát byl během třicetileté války několikrát dobýván, obsazen a poškozen, jeho úpadek podtrhl požár v roce 1643. V závěru války vyjedli panství Švédové, kteří po obsazení Prahy nutili oblast k dodávání zásob. Podle Václava Kočky poklesl během války počet osedlých na panství z 584 na pouhých 45, což je méně než desetina.⁶⁶ V této katastrofální situaci nebylo možné pod taktovkou státních úřadů v poničené zemi hospodářství komorního dominia efektivně nastartovat. Po válce pokračoval chaos a přicházela jen pozvolná rekonvalescence. Tu oslabovali i nepoctiví úředníci, kteří často sledovali vlastní zájmy a na situaci se přizívovali. Z tohoto neblahého trendu nelze vyjmout ani křivoklátské hejtmany, s nimiž bylo Nové Strašecí v častých sporech, jak naznačuje úřední korespondence. Od padesátých let již máme dochovanou městskou registraturu, takže množství pramenů významně roste.⁶⁷

Hrad Křivoklát po požáru (1643)

Konec třicetileté války prezentuje i několik významných dokumentů z poloviny 17. století. V roce 1652 císař Ferdinand III. znovu obnovil všechna dosavadní strašecká privilegia, vydávaná od roku 1480. Jde o samozřejmou snahu navrátit předválečný stav, včetně vztahu ke komorní vrchnosti a odvádění platů.⁶⁸ Dalším významným dokumentem je berní rula, která v obci napočítala 53 obydlených a 22 pustých domů. Sepsala i množství chovaného dobytka a oseté a neoseté půdy. Podle těchto ukazatelů stanovila „osedlého“ jako novou berní jednotku, z níž se odváděl stanovený plat. Pouze 18 hospodářů splňovalo míru osedlého, všichni ostatní byli zahrnuti do celku 5^{3/8}, takže se ve Strašecí v roce 1654 nacházelo dohromady 23^{3/8} osedlých.⁶⁹

O situaci na panství informují urbáře. Urbář křivoklátského panství dochovaný z období kolem roku 1640 eviduje v Novém Strašecí 84 berních jednotek.⁷⁰ Město mělo platit vrchnosti šosovní plat více než 30 kop grošů míšeňských. Tento stav jistě neodpovídal reálné situaci, urbář nezaznamenává

⁶⁶ V. KOČKA, *Dějiny Rakovníka*, s. 93; J. ČERNÝ, *Švédové a rok 1648 v Rakovníku*. RHS 10, 2013, s. 5–26. Méně se k švédské okupaci regionu vyjadřuje J. KILIÁN, *Bitva o Prahu v roce 1648*, České Budějovice 2019.

⁶⁷ SOKA Rakovník, AMNS, stará registratura, neuspořádáno.

⁶⁸ Jde o nejstarší novostrašecké privilegium dochované v originále (SOKA Rakovník, AMNS, listiny, neuspořádáno).

⁶⁹ Edice berní ruly pro Rakovnický kraj nebyla dosud vydána. Badatel se musí obrátit do příslušného fondu v Národním archivu v Praze. Dále J. ČERNÝ, *Knihy trhových smluv města Nového Strašecí z let 1610–1669*, RHS 4, 2003, s. 39–102.

⁷⁰ SOA Praha, Vs Křivoklát, inv. č. 1737, sign. NA 583.

poklesy a početní výkyvy. Také jeho poměrně malé fyzické rozměry napovídají, že šlo spíše o příručku pro úředníky, která informovala o ideálním stavu před třicetiletou válkou a zaznamenávala, co měla každá obec odvádět za povinnosti. I pozdější berní rula pracuje s předválečnými údaji a srovnává stav před válkou a po ní.

Jiné informace získáme z urbáře pořízeného v roce 1657, těsně před dlouhodobou zástavou a následným prodejem křivoklátského panství.⁷¹ Ten už reálný stav eviduje. Zajímavé je, že v Novém Strašecí zaznamenává 33 osedlých, což může odrážet jisté tempo obnovy města. Urbář udává také povinný úrok, který se za všechna ta léta nezměnil: dvakrát 15 kop 59 grošů míšeňských. Konečně je zde zmíněna pravidelná obnova městského úřadu, tedy každoroční ustavení nové městské rady. Tento úkon prováděl jako představitel vrchnosti křivoklátský hejtman, jemuž za to město platilo 1 kopu grošů míšeňských. Přítomen byl i komorní písař, který si tak přivydělal 15 grošů. Uvedeny tu jsou další známé povinnosti: Sekat a uklízet louku Píň, platit sekáčům po 2 groších a hrabáčům hradit stravu. Z louky měli Strašečtí seno odvézt na hrad, ale za to si mohli vzít palivové dříví vykázané fořtmistrem. Měšťané také museli asistovat při lovech, pokud je o to požádal hejtman, ovšem dostávali za to plat. Jiné povinnosti Strašeckých v urbáři uvedené nejsou.

Pod Schwarzenbergý

Křivoklátský urbář z prosince 1657, z něhož se nám dostal do rukou pouze dobový výtah, souvisí se zásadní skutečností, která zasáhla celý region. Česká komora tehdy vyslala úředníka královské účtárny, aby společně s křivoklátským hejtmánem provedl odhad panství.⁷² Vše se dělo kvůli podkladům pro zástavní smlouvu. Císař Leopold I. totiž 6. dubna 1658 postoupil celé Křivoklátsko protežovanému šlechtici Janu Adolfovi I. ze Schwarzenbergu (1615–1683). Zástava měla trvat do doby, než bude Janu Adolfovi splacena vypůjčená částka 100 000 říšských tolarů (asi 200 000 zlatých).

Jan Adolf I. ze Schwarzenbergu

Schwarzenberg vstoupil za třicetileté války do císařských služeb a v roce 1654 obdržel české obyvatelské právo, tak zvaný inkolát, který mu umožnil získávat u nás nemovitý majetek. Během války a po ní docházelo k velkým majetkovým přesunům a zadlužený panovník situaci využíval pro své oddané služebníky z řad nové šlechty. Ta se usazovala v Čechách a přibližila se vídeňskému dvoru, kde na ni čekala mnohdy závatná kariéra. Jan Adolf jako svůj první český majetek obdržel od císaře právě komorní Křivoklát se statkem Krušovice a převzal jej do zástavy. I když ta byla pouze dočasná, nakonec se prodloužila na téměř třicet let. Schwarzenbergové z ní zamýšleli vytvořit základ svého středočeského dominia. Proto v roce 1662 koupili panství Mšec, které s Křivoklátskem bezprostředně sousedilo na severu, a roku 1679 panství Nižbor. Tím se rodil rozsáhlý komplex.⁷³

Zástava Křivoklátu nebyla rozhodně ojedinělým jevem. Je třeba ji chápat v kontextu poválečné situace, kdy došlo k postupné zástavě všech komorních panství v Čechách. Jako důvody lze uvést špatný vývoj panovníckých financí, růst státního dluhu a vyčerpávající války především s Tureckem a Francií, které po třicetiletém konfliktu následovaly a vrcholily válkami o dědictví španělské. Na počátku 18. století se tak český komorní velkostatek ocitl v naprostém rozkladu.⁷⁴ To už ale Křivoklátsko bylo poněkud mimo hru.

Schwarzenbergům se záměr ve středních Čechách nakonec nevyvedl, o Křivoklátsko roku 1685 přišli a Mšec využili jako odrazový můstek pro svou expanzi do severozápadních Čech. Získávali také statky v blízkém okolí Prahy. Avšak hlavní pozornost mezitím přenesli na jižní Čechy, kde na ně čekalo mohutné dominium. V roce 1660 převzal Jan Adolf I. Třeboň a o rok později koupil panství Hluboká. Pozoruhodnou kariéru završil předsednictvím v říšské tajné radě a povýšením mezi říšská knížata. Získal dokonce právo razit vlastní mince.

Proti vysoké státní politice se mohlo postavení malého města na křivoklátském zástavním panství zdát nicotné. Otazníky visely i nad dohasínajícím křivoklátským manstvím, které mělo být v době zástavy evidováno v dvorských deskách. Mimo manství leželo 12 vesnic s celkovým lenním platem 77 zlatých ročně.⁷⁵ Po vzrušených bojích na počátku 17. století a po tragických prožitcích za třicetileté války nastala očekávaná situace. Strašečtí se mohlo prokázat nedávno potvrzenými privilegii (1652), která v případě zástavy Křivoklátska umožňovala správu města ze strany české komory. Avšak do jaké míry bylo reálné tato práva uplatňovat? První překvapení na sebe nedalo dlouho čekat. Strašečtí zatím byli zvyklí komunikovat se svou vrchností víceméně česky. Schwarzenbergý dosazený nový hejtman zavedl striktní úřední němčinu.⁷⁶

Zástava křivoklátského panství přinesla situaci, kdy Nové Strašecí mohlo s odkazem na svá privilegia vyzdvihovat příslušnost k české komoře, nikoli ke Křivoklátu. Nicméně nedokázalo tento vztah prosadit. Už František Vacek se touto záležitostí zabýval, ale nedospěl k uspokojivému závěru.⁷⁷ Komora odbyla záležitost tím, že Strašečtí se bude dále zodpovídat křivoklátskému hejtmánovi, který zůstává pod kontrolou komory. Hejtmána ovšem dosazovala vrchnost, a pro město tím vznikalo trvalé napětí a neshody.

⁷³ Angažování Schwarzenbergů u nás se věnuje sborník: M. GAŽI (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, NPÚ České Budějovice 2008.

⁷⁴ E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, s. 63.

⁷⁵ V. KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, s. 101.

⁷⁶ Václav Kočka shmul obavy z nastávajících změn takto: *Manové křivoklátských obdrževe zprávu o zástavě panství, prosili českou komoru, aby utiskování nebyli. Konšelé z Unhoště a Strašečtího se ohradili, že hejtman je obeslal a četl jim německy, že nyní náležejí Švarzenberkovi* (V. KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, s. 101).

⁷⁷ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 103.

⁷¹ SOA Praha, Vs Křivoklát, inv. č. 1821, sign. NA 796.

⁷² V. KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, s. 100.

Schwarzenberské období započalo jistě změny v úřadování, které mají pro historické zpracování výhody. Město se zařadilo do rostoucího komplexu obrovského dominia. To muselo dbát na dokonalou správu, provázenou kvalitně vedenou korespondencí, úředními knihami, evidencí poddaných a dalšími nezbytnostmi. Zároveň se tyto prameny dochovaly do dnešních dnů.⁷⁸ Týkají se především poddanských záležitostí a nemovitých majetků. Ke správě obce se vztahují záležitosti s obnovováním městské rady a s odváděním řádných plateb. Už 23. ledna 1659 vzneslo město žádost ke schwarzenberskému krivoklátskému hejtmánovi, aby byl obnoven městský úřad, neboť mnozí konšelé jsou již staří a nemohou svou práci vykonávat. Konšelský sbor tak byl neúplný, místo 12 radních jich úřadovalo devět. Z korespondence vyplývá, že hejtmán obnovil úřad po četných urgencích patrně až na počátku července.⁷⁹ Tak zvané renovace se konaly po třech letech, avšak ani zde se nelze spolehnout na pravidelnost. Nicméně z neúplného materiálu se zdá, že ke konci schwarzenberského období byla rada s ostatními úředníky obnovována častěji, obvykle na konci května.

Dalším problémem bylo odvádění plateb. Město je často neplnilo, a vysloužilo si tak pobyty císařských vojáků, kteří byli do města nasazováni na kvartýr. Sousedé je museli živit. Obec naopak touto zátěží svou platební neschopnost zdůvodňovala, navíc si stěžovala u české komory nebo berního úřadu, čímž obcházela krivoklátskou vrchnost. Spory rostly v šedesátých a sedmdesátých letech hlavně s hejtmánem Kryštofem Jirím Siebertem z Lilienštejna, jenž posléze uváděl, že Nové Strašecí nerespektuje vztah ke Krivoklátku a snaží se od něj odtrhnout. Situace nemusela být tak vážná. Měšťané počítali s dočasným trváním zástavy panství.

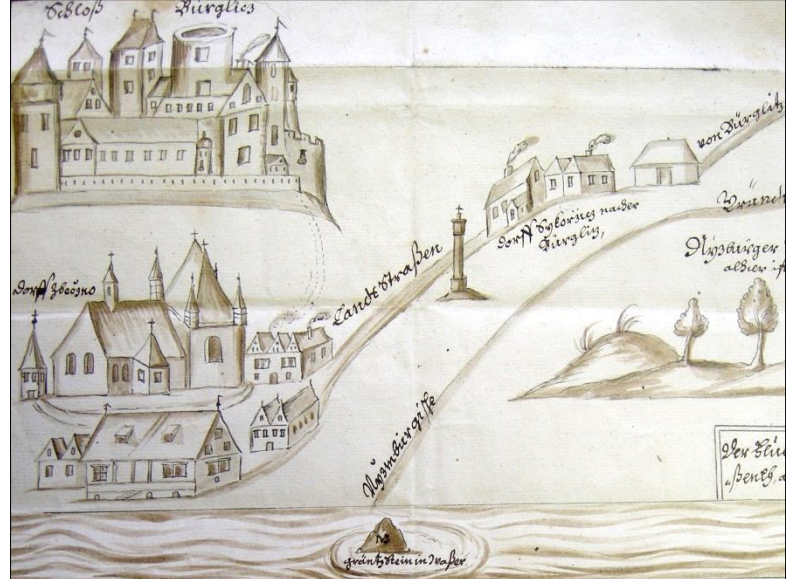
Nespokojenost však v Novém Strašecí kvasila, protože daňová zátěž se přenášela na majitele domů a žití v obci se stávalo nákladné. Stěžovali si i cizí obyvatelé, kteří v Novém Strašecí drželi nějakou nemovitost a museli platit též. Nedoplatky rostly a nespokojené město iniciovalo žádost o potvrzení svých starých privilegií k samotnému císaři Leopoldovi I., pobývajícimu na přelomu let 1679–1680 v Praze, kam utekl před morovou nákazou. Císař byl tehdy podobnými žádostmi i stížnostmi zavalený, a navíc jej děsila hrozivá epidemie. K záležitosti Strašeckých se vyjádřil o několik let později.

Otázkou zůstává hospodářský přínos zástavní správy pro město a pro celé panství. V tomto ohledu se na Schwarzenbergu snášela kritika a zanedbání dominia bylo proti nim používáno, když se museli Krivoklátska nedobrovolně vzdát. Hlubší změny přinesli až následující držitelé.

Valdštejnové

V roce 1685 schwarzenberská zástava končila a nabízela se možnost panství koupit. Na scéně se ovšem zjevil nevídaný konkurent v podobě mocného rodu Valdštejnů, disponujícího obrovskými finančními možnostmi. Navíc česká komora měla zájem o návrat komorního panství pod svá křídla. Celou záležitost tohoto trojúhelníku zpracoval nedávno Jiří Hrbek.⁸⁰

Ke konci 17. století již byly konfiskace související s třicetiletou válkou rozebrány a získávání pozemkových ma-

Krivoklát, Zbečno, Sýkořice a Berounka na mapě z roku 1677 s vyznačením hranice s panstvím Nižbor (výřez)

jetků nebylo tak snadné. Nejbohatší aristokracie dál hledala příležitosti a byla ochotna investovat obrovské sumy. To byl případ Arnošta Josefa z Valdštejna (1654–1708), který vycítil příležitost získat rozsáhlý komplex v oblasti Berounky, projektovaný Janem Adolfem I. Valdštejnem Schwarzenbergů přeplatil a intrikami je z Krivoklátska dostal pryč. Smlouva mezi císařem Leopoldem I. a Valdštejnem byla uzavřena 6. června 1685 a panství Krivoklát s Krušovicemi přešlo 12. ledna následujícího roku do Valdštejnova dědičného držení, i když s jistými omezeními.

Celá transakce vyšla na 400 000 zlatých. To ovšem není všechno. Valdštejn byl finančně aktivní i v jiných oblastech Českého království a odhaduje se, že v letech 1682–1695 proinvestoval 1,2 milionu zlatých. To byla ohromující částka, blížící se ročnímu kontribučnímu výnosu z celých Čech.⁸¹ Nezodpovězená zůstává zatím otázka, kde Arnošt Josef takové peníze sebral. Jistě byl schopný finančník obklopený vynikajícími lidmi a dokázal vytvořit rozsáhlý úvěrový systém. Fungoval podobně jako moderní banka. Důležitý je fakt, že všechny své dluhy byl schopen splácet a do hospodářského rozvoje pozemkového majetku ještě vkládal další nemalé prostředky. Rozsah komplexu tvořeného Krivoklátskem s Krušovicemi a doplněného v listopadu 1685 o Nižbor prozatím dokončil Jan Josef z Valdštejna, když připojil menší statky Petrovice a Senec.

Ferdinandu Vilémovi ze Schwarzenbergu, synovi nedlouho předtím zesnulého Jana Adolfa I., zbyly oči pro pláč. V korespondenci si postěžoval na dvorskou komoru, která celou transakci zajišťovala, že jej *jakožto tehdejšího skutečného držitele zradila [...] a proti mně v závažných jednáních intrikovala.*⁸² Bývalý zástavní pán boj o koupi Krivoklátska vzdal.

Příchod mocného rodu Valdštejnů vyvolal u Strašeckých neklid. Nešlo již o zástavního pána s omezeními a dočasnými právy, ale o vrchnost, která Krivoklátsko za určitých podmínek koupila. Stupňoval se tak přímý dohled na chod dominia, umocněný navíc snahami Valdštejnů o strukturální

Arnošt Josef z Valdštejna

⁷⁸ Vedle dokumentů města a české komory je třeba využít důležitý fond *Zástavní panství Krivoklát* (1658–1685), uložený u schwarzenberských písemností v Českém Krumlově (SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov). Pro sledované období vyniká nad tradiční *Velkostatek Krivoklát* (SOA Praha), důležitý zejména pro pozdější léta, kdy panství drželi Valdštejnové a Fürstenbergové. Uvedený jihočeský fond by jistě stál za hlubší pozornost.

⁷⁹ SOA Třeboň, f. Zástavní panství Krivoklát, kart. č. 7.

⁸⁰ J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách*, zvl. s. 134–147; TÝŽ, *Fürstenberští úředníci na krivoklátském panství 18. století*, *Folia Historica Bohemica* 33, č. 2, 2018, s. 333–365.

⁸¹ J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách*, s. 147.

⁸² J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách*, s. 137.

přestavbu rozsáhlého velkostatku. Panovník si sice ponechal právo zpětného trhu, avšak Valdštejnové úspěšně pracovali na tom, aby jim panství zůstalo jako dědičný majetek s nezczitelným a trvalým vlastnictvím. Po smrti císaře Leopolda I. v roce 1705 se začalo vyjednávat o vyplacení křivoklátského panství zpět do rukou státu, to se ale už nikdy nestalo. Jan Josef z Valdštejna, který dominiu vládl v letech 1708–1731, udržoval velmi těsné kontakty s císařskou rodinou a samotný Karel VI. mu byl velmi nakloněn. Valdštejn také pro panovníka a jeho rodinu pořádal na Křivoklátsku vznešené hony.⁸³

Jan Josef z Valdštejna měl pouze jedinou dceru, Marii Annu, manželku Josefa Viléma z Fürstenbergu (1699–1762). Při převodu dominia na tuto bohatou dědičku byl majetek odhadnut na 1 milion zlatých. To ovšem bylo pro české stavy, sdružené na zemském sněmu, velké sousto a zájem o návrat Křivoklátska vzdali, i když Marie Anna musela vložit do státní pokladny dalších 200 000 zlatých. V roce 1734 tak konečně došlo ke zrušení práva zpětného trhu a Křivoklátsko se stalo alodním statkem s nepochybnitelným dědičným právem. V roce 1756 odkázala Marie Anna Křivoklátsko (předtím přikoupila statky Podmokly, Skřiváň a Všetaty) svému synovi Karlu Egonovi I. z Fürstenbergu (1729–1787) a dominium bylo se svolením Marie Terezie prohlášeno za rodinné svěřenství (fideikomis) pro mužské potomky Fürstenbergů.⁸⁴ Od roku 1762 začal tento rod užívat knížecí titul, kterým se zařadil mezi nejvyšší říšskou aristokracii. Panství se zaskvělo novým leskem. Ten dodnes připomínají knížecí korunky se zlatým křížkem na různých pomnicích v Křivoklátě a okolí.

V roce 1686 začali Valdštejnové přebírat křivoklátský majetek, včetně všech zámků, dvorů, vsí a obou měst, Unhošť a Nového Strašecí. Unhošť měla tehdy zapsaný povinný roční plat 57 zlatých, Strašecí 37 zlatých. Měšťané nadšeni nebyli, František Vacek mluví o jistém překvapení. Nicméně město dostalo možnost se k záležitosti vyjádřit, a to speciální komisi, která převod panství vyřizovala, a která tudíž neměla žádné pravomoci do vztahů mezi vrchností a poddanými zasahovat. Nové Strašecí se odmítlo Valdštejnům poddat a trvalo na tom, že podléhá panovníkovi, jak to zaručují privilegia.⁸⁵

Dne 13. ledna 1686 sepsali Strašecí v tomto smyslu žádost k samotnému císaři, která se v německém konceptu dochovala mezi korespondencí v městském archivu.⁸⁶ Měšťané si v ní stěžovali na Schwarzenbergy, že umenšovali a obcházeli jejich práva a přetěžovali je daněmi a pobyty vojáků. A to šlo pouze o zástavu. Rozhodně uvedli, že v ochranu JM hraběcí pana z Valdštejna poddat se nemůžeme, a připomněli žádost o potvrzení privilegií z roku 1680, když byl císař v Praze. Tehdy se údajně potvrzení připravovalo, ale k písemnému vyhotovení nedošlo, protože panovník kvůli epidemii narychlo hlavní město opustil.

Stejně postoje jako Strašecí projevila i Unhošť. Leopold I. na žádost z ledna 1686 reagoval výnosem, v němž se snažil oba žadatele uklidnit a připomněl právo zpětného trhu a podřízenost křivoklátského hejtmana české komoře. Nic z toho ovšem neplatilo a ve skutečnosti Strašecí a Unhošť už trvale považoval za poddané Valdštejna. Město zůstávalo v opozici, kterou projevilo alespoň tím, že odmítlo účast na instalaci nového křivoklátského hejtmana na hradě. Úředníci ovšem danou pozvánku brali jako oznámení a pokládali přítomnost strašeckých

představitelů za povinnou. Jejich postoj proto považovali za neposlušnost.⁸⁷

Město však muselo fungovat a s vrchnostenským úřadem spolupracovat. Na Křivoklát odvádělo daně, představitelé obce byli povoláváni k úředním jednáním a křivoklátský hejtman dále musel zajišťovat renovace městského úřadu. Pod valdštejnskou vrchností se tak poprvé stalo na jaře 1687. Z korespondence s hejtmánem Petrem Pátkem vyplývá, že předtím byl úřad instalován 31. 5. 1683, a to v počtu dvanácti konšelů, jak bylo obvyklé. O tři léta později jich úřadovalo už pouze osm: Jan Komárek byl v září 1684 „svržen“ z funkce primátora i konšela, jeden konšel rezignoval (Samuel Hubatý) a dva zemřeli (Mikuláš Svoboda, Ondřej Fetter). Ze čtyř obecních starších zemřel Michael Richter. K městskému úřadu se řadil ještě městský rychtář a tři kostelníci.⁸⁸

Stejně počty (12 konšelů, 4 obecní starší, 1 rychtář, 4 kostelníci) byly zachovány i při první valdštejnské obnově dne 22. 2. 1687. Pět nových konšelů pocházelo z předchozí rady, kam navíc pronikl i bývalý městský rychtář Jan Cihla. Primátorem se stal zcela nový člověk, František Cimmerman. Obecní starší byli vyměněni všichni. Volbu vykonalo pět volitelů z řad měšťanů a potvrdil ji na místě vrchnosti křivoklátský hejtman a patrně i česká komora. V zastoupení hejtmána Pátka přijel úřad obnovit do Nového Strašecí dne 3. dubna toho roku inspektor panství Jan Mayer z Oberschellangu. Z dochovaných protokolů je patrné, že renovace se poté konaly obvykle jednou za tři roky. Schvaloval je už samotný Valdštejn, poté Marie Anna z Fürstenbergu a po ní její potomci.⁸⁹

The image shows a handwritten document in cursive script, likely a protocol or official record. It is titled "Závěr protokolu o renovaci městského úřadu z roku 1725 s podpisem Jana Josefa z Valdštejna". The text lists several names and titles, including "Gemein-Schlichter", "Matth. Kirtzmaier", "Georg Opwaldt", "Wenzel Fischer", "Matth. Kirtzmaier", "Stadt-Richter", "Georg Morlitsch", "Johann Fischer", "Kirchen-Schlichter", "Johann Traun", "Franz Bilkeprandt", and "Matth. Löff". There are also some smaller signatures and dates, such as "Johann Vuz am 12. Monath Aug. No. 1725" and "vembis Anno 1725".

Závěr protokolu o renovaci městského úřadu z roku 1725 s podpisem Jana Josefa z Valdštejna

⁸³ J. HRBEK, *Císařský hon na křivoklátském panství v roce 1721*, RHS 8, 2011, s. 5–27.

⁸⁴ J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci na křivoklátském panství 18. století*. Zde jsou uvedeny odkazy na příslušné prameny a literaturu.

⁸⁵ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 110.

⁸⁶ SOKA Rakovník, AMNS, registratura, neuspořádáno.

⁸⁷ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 110. Autor odkazuje na Archiv Národního muzea, kde jsme však dokument nenalezli.

⁸⁸ SOA Praha, Vs Křivoklát, inv. č. 815, sign. H 172.

⁸⁹ SOA Praha, Vs Křivoklát, inv. č. 3811, 3814.

vrchnost zhruba sto let, od roku 1756, kdy Marie Anna z Valdštejna odkázala Křivoklátsko svému synovi Karlu Egonovi I. z Fürstenbergu, do poloviny 19. století, kdy po revolučním pnutí v letech 1848–1849 došlo ke zrušení poddanství. Dominium se změnilo v obrovský velkostatek a uvedený rod zůstal i poté jeho majitelem. Z pohledu správní struktury se dominium dělilo na tři panství, Křivoklát a menší Nižbor a Krušovice. Nové Strašecí a Unhošť spadaly nadále pod Křivoklát.⁹⁵

Karel Egon I. držel panství do své smrti v roce 1787. Zároveň zastával úřad nejvyššího purkrabího Království českého a stál v čele zemského gubernia. Dosáhl dokonce titulu tajného rady a získal Řád zlatého rouna. Na Křivoklátsku se pokoušel realizovat pokrokové myšlenky své doby. Snažil se omezit poddanské povinnosti, experimentoval se zrušením roboty, po vzoru známého pedagoga Johanna Ignaze Felbigera zaváděl reformu školství. Na Lánech zřídil pro své úředníky hospodářskou školu, která ovšem nefungovala dlouho (1785–1787). Po vydání nového školského zákona v roce 1774 se v Novém Strašecí pokusil zavést experimentální školu normální. Ani ta se neujala.⁹⁶ Karel Egon I. zakládal i hospodářské dvory a celkově zlepšil postavení lesnického personálu. Rozhodně křivoklátské panství podle svých představ systematicky reformoval a modernizoval. Pokračoval v budování správních úřadů a posiloval centrální řízení všech svých statků rozkládajících se jak v Čechách, tak v německém Bádensku. Po jeho smrti v tomto usílí pokračovali přes různé peripetie a dědické neshody jeho nástupci.⁹⁷

Křivoklát na počátku 19. století

Všechny tyto změny mohly doléhat i do Nového Strašecí, které již dávno ztratilo postavení komorního města a stalo se městem poddanským s ochrannou vrchností. Ta si zachovávala dohled nad správou obce, vybírala dávky a schvalovala a jmenovala městské úředníky. Měšťané byli svobodní, ale vázaní

18. století, FHB 33, č. 2, 2018, s. 333–365. Dále například: J. ŠTĚPÁNEK, *Velkostatek Křivoklát a jeho archiv*, SAP 25, 1975, s. 297–338; R. MAXERA: *Pamětní listy z dějin panství křivoklátského*, SOKA Rakovník, knihovna archivu, sign. D 98 R, xerokopie strojopisu, s. 51–52.

⁹⁵ Zřetelněji se takto panství vymezilo v roce 1826, přičemž Nové Strašecí mělo spadnout pod krušovický direktoriální úřad, avšak s odkazem na svá privilegia usilovalo o to, aby bylo nadále spravováno Křivoklátem (SOKA Rakovník, f. ŘK FÚ Křivoklát, famí kronika Křivoklátského 1680–1940, s. 49; J. ČERNÝ /ed./, *Novostrasecká kronika Václava Preinheltra*, Nové Strašecí 2008, s. 144).

⁹⁶ Podle J. Hrbka měla felbigerovská výuka probíhat zejména v knižecích školách na Křivoklátě, v Krušovicích, v Novém Strašecí a v Nové Huti u Nižboru (J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci...*, s. 348, pozn. č. 56).

⁹⁷ J. Hrbek hovoří o kritické zprávě Johanna Wiesnera z roku 1770 o hospodaření na Křivoklátsku, která se stala impulzem k rozsáhlým změnám (J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci...*, s. 337).

určitými povinnostmi k panství. Těmto otázkám se velmi podrobně věnuje František Vacek a je obtížné zde jeho obsáhlé výčty shrnout do několika řádků. Město tehdy platilo na Křivoklát roční dávku přes 37 zlatých, stále vykonávalo senoseč na Píních, ale nechávalo si za ni platit 6 kop grošů míšeňských. Sekáči měli navíc nárok na stravu.⁹⁸ Měšťané také na požádání vypomáhali podle potřeby svými povozy, avšak i za to dostávali peněžní odměnu. Vrchnost platila za Strašecké polovinu mimořádné vojenské daně a za plat poskytovala měšťanům užívání luk a odebírání dříví na vymezených panských pozemcích. Dohromady odvádělo město na Křivoklát celkem asi 60 zlatých. Bohužel už v roce 1771 dlužilo přes 330 zlatých.⁹⁹

Dohady kolem obnovy městského úřadu se vlekly dále. Marie Anna z Valdštejna a Fürstenbergu trvala na tom, že úřad má obnovovat křivoklátská vrchnost, a s otálením jeho jmenování vytvářela často tlak na neposlušné měšťany. Pomáhaly jí v tom osvětské reformy státních úřadů, během nichž zmizela roku 1745 česká komora a stala se součástí místodržitelství, později královské reprezentace a komory a nakonec zemského gubernia. Právo obnovovat městský úřad příslušelo výhradně vrchnosti. Zcela obvykle se tedy novostrašecký konšelský sbor scházel ve ztenčené podobě. Poslední městská rada před vznikem magistrátu úřadovala osmnáct let, v letech 1778–1796. Sice ji občas vrchnost znovu potvrdila, ale nedoplnila. Z původních osmi konšelů mezitím dva zemřeli a jeden rezignoval.¹⁰⁰

Pro správu města se stal významný rok 1796, kdy se v Novém Strašecí, podobně jako v ostatních městech, konečně zavedl tzv. neúplný magistrát. Reforma ještě více omezila vrchnostenské pravomoci a část kompetencí přesunula na stát, zastoupený v regionu rakovnickým krajským úřadem, sídlícím ve Slaném. Starou městskou radu obohatil svou přítomností tzv. zkoušený radní, kvalifikovaný státní úředník, který dohlížel na řízení obce.¹⁰¹

Nový systém osvětského státu postupně přebil staré postavení města, definované změtí různých privilegií, na něž však měšťané nechtěli zapomenout. Učitel Václav Preinhelter ještě v roce 1833 zapsal: *Nade čím jest titulární kníže z Fürstenbergu nad městem Strašecím šucovním pánem, za kteráž jemu město šucgeld platí dle privilegií města, než za chránění městských svobod?*¹⁰²

Je nabíledni, že uvedenými změnami postupně braly za své dávné snahy města po svobodném postavení, avšak blížila se doba, kdy obce byly v polovině 19. století zcela osamostatněny s vlastní správou a spadaly pod dohled podkrajských, později okresních úřadů. Město do té doby stále trvalo na obraně svých kompetencí a hájilo svůj majetek a měšťany.¹⁰³

Vrchnost zůstávala patronem místní školy a kostela a v případě potřeby pustila do obce žádané investice. Ty se ukázaly nutné po dvou velkých požárech v letech 1811 a 1812, kdy vyvstala potřeba celkové obnovy města. Fürstenbergové financovali stavbu školy, fary, zvonice a přispěli na nové zvony. Později se podíleli na komplexní přestavbě a rekonstrukci poničeného kostela nebo městské radnice. K uvedeným stavbám nechala vrchnostenská kancelář pořídit příslušné výkresy. Majitelé dominia také poskytovali měšťanům za předem stanovených podmínek stavební dříví.¹⁰⁴

⁹⁸ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 263.

⁹⁹ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 317.

¹⁰⁰ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 286.

¹⁰¹ Tamtéž; J. ČERNÝ (ed.), *Novostrasecká kronika Václava Preinheltra*, s. 31–54.

¹⁰² J. ČERNÝ (ed.), *Novostrasecká kronika Václava Preinheltra*, s. 184.

¹⁰³ Podrobnější interpretaci komplikuje dlouhodobá neuspořádanost a nepřístupnost městského archivního fondu z magistrátního období (SOKA Rakovník, AMNS, registratura, neuspořádáno).

¹⁰⁴ SOKA Rakovník, AMNS, registratura, neuspořádáno.

V Novém Strašecí stále panovaly zakořeněné představy o komplikované vrchnosti a špatných úřednících, kteří škodí, kde můžou. Kronika učitele Václava Preinheltra tyto postoje reprezentuje a reflektuje. Nicméně touhu po laskavosti najdeme i u takového hyperkritika, jakým Preinhelter bezpochyby byl: *Kníže pán z Fürstenbergu i [se] svou paní manželkou a sedmi dítkama zde na panství byl a v Nižburku sidlel. Oni zde skrze několik týhodnů bydleli a mnohé velké dobrodini rozličnému lidu, i nepoddanému, z své povědomé starofürstenberské vždy dobroty a milostivosti (vzlašť pak titulární kněžna, která [z] pádn-pádenského rodu rodem pošla) hojně obdary udělovali.*¹⁰⁵

V roce 1803 projížděla kněžna z Fürstenbergu skrz město a navštívila mši v novostrašeckém kostele. Václav Preinhelter pak nadšeně celou slavnost popsal jako velkou událost: *U téhož kříže před kostelem stálo pět domácích muzikantův s bubnama a s troubama, který intrádama se slyšet dali. U rohu školy městské stál púlmistr a městská rada a justiciér města. V témž místě kněžně gratulaci složil a město pod ochranu a opatrování odevzdal [...].*¹⁰⁶

Zato na vrchnostenských úřednících nenechával strašecký učitel nit suchou. V jeho očích dusili město a činili mu nejrůznější příkoří. Na světlo vytahuje jejich jména a dává jim co proto. Preinheltra zvláště iritovaly honby zvěře v okolí města, které se často zvrhly v honbu po pozemcích strašeckých sousedů. Ti se bránili, jak mohli, často naopak z pole či louky osobně vyháněli vrchnostenské úředníky. Kronikář zaznamenal těchto případů několik.¹⁰⁷

Konec vrchnostenského systému

Osvícenské reformy rozrušily starý poddanský systém a přinesly zásadní změny. Nové Strašecí si přirozeně bránilo svou pozici, avšak zůstávalo v tlaku jak vrchnosti, tak státu. Stará privilegia se stala anachronismem a století změn neodvratně špelo k roku 1848, který přinesl zrušení poddanství. Během revolučního pnutí jsme v Novém Strašecí nezaznamenali negativní projevy vůči vrchnosti. Víra v konstituci byla provázená oddaností dobrému císaři, kterou veřejně prezentoval tehdejší novostrašecký purkmistr Ondřej Elger z Engelfeldu.¹⁰⁸

Zrušení vrchnostenského systému patří k nejvýznamnějším výsledkům revoluce 1848. Byl vytvořen pojem obce jako samostatné jednotky, v jejímž čele stál starosta s volenou městskou radou a představenstvem. Fürstenbergové zůstali majiteli křivoklátského velkostatku až do 20. století a z nadřazeného postavení vůči městu se dostali do pozice důležitého hospodářského partnera.

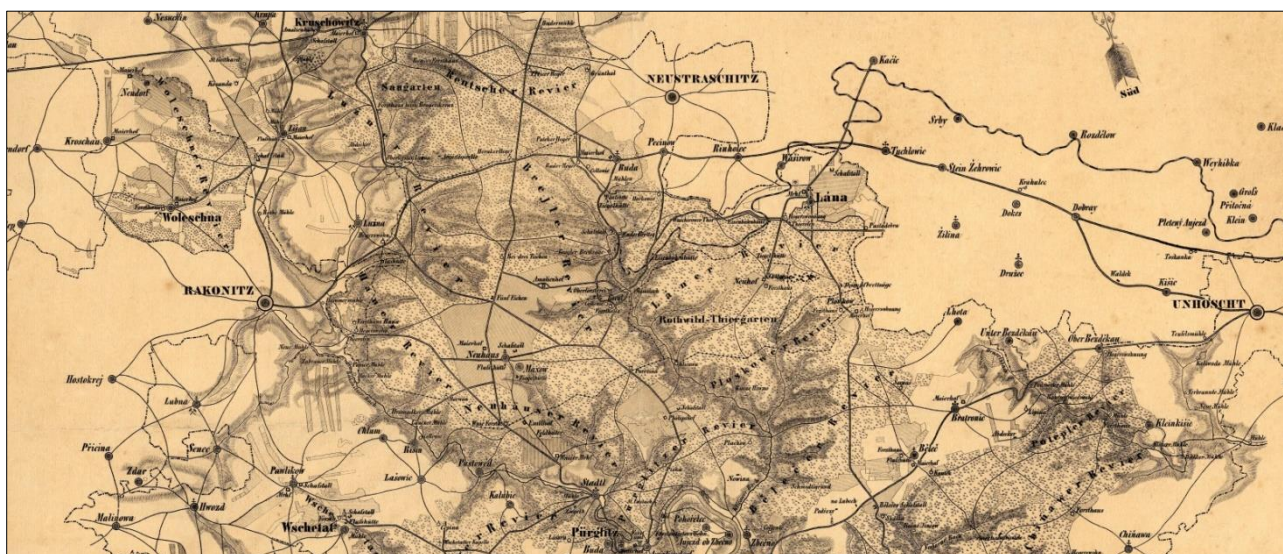
Závěrečné zhodnocení

Osudy křivoklátského panství se vyvíjely souběžně s postavením celého komorního velkostatku. Šlo o území někdejšího královského loveckého hvozdu, rozkládajícího se podél řeky Berounky. Výrazným znakem se tak staly lesy a hony, naopak v oblasti trvale chybělo výrazné centrum, snad kromě samotného Křivokláta, který pro svoji správní funkci ne zcela vyhovoval. Vrchnostenské úřady obvykle sídlily na zámcích v Krušovicích, v Lánech nebo později v Nižboru.

Nové Strašecí je typickým příkladem malého komorního města, které na státním panství citlivě vnímalo dějinné změny a prosazovalo si své postavení. Většinu sledovaného období tancovalo mezi křivoklátskými úředníky a českou komorou. V případě potřeby se neváhalo obrátit na panovníka, vydavatele a garanta novostrašeckých privilegií.

Rakovníku se roku 1588 podařilo, ač poměrně pozdě, získat statut královského města. Předtím také obdržel patronát nad svým kostelem.¹⁰⁹ Obě menší centra, Strašecí a Unhošť, si mohla o tom nechat jenom zdát. Tato dvě města, svým postavením do jisté míry podobná, se musela složitě vyrovnávat se zástavami Křivoklátska, s protestantskou orientací čelných představitelů obce a posléze se složitým přechodem celého dominia do šlechtické držby. Rakovník s nimi ušel jen část této cesty. Ze všech těchto kořenů vyrůstal i nejvýznamnější odpor Strašeckých proti vrchnosti v letech 1614–1615, motivovaný jistě nábožensky, politicky i osobními ambicemi. Po tvrdém trestu převážila přirozená snaha po konsolidaci a hospodářské stabilizaci.

Rok 1848 pak všem obcím nastavil zcela nové podmínky. Také pro Nové Strašecí nastala epocha vlastní obecní samosprávy, byť pod jistým dohledem státních úřadů.

Nové Strašecí, Unhošť, Krušovice a Rakovník na severu křivoklátského panství (počátek 19. stol.)

¹⁰⁵ J. ČERNÝ (ed.), *Novostrašecká kronika Václava Preinheltra*, s. 187.

¹⁰⁶ J. ČERNÝ (ed.), *Novostrašecká kronika Václava Preinheltra*, s. 73.

¹⁰⁷ J. ČERNÝ (ed.), *Novostrašecká kronika Václava Preinheltra*, s. 95 a další.

¹⁰⁸ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 399nn; J. ČERNÝ, *Revoluční rok 1848*, NSM 18, listopad 2014, s. 18–19.

¹⁰⁹ K tomu například: V. ŠTĚPÁNOVÁ, *Postoupení práva a spravedlnosti záduší města Rakovníka*, RHS 9, 2012, s. 67–133.

